

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛИДИНИ ОЛИШДА ХОРИЖИЙ МАМАЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ

Артиков Баҳодир Адилевич

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти,
подполковник

Хамроев Сардор Навруз ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17695604>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025

Accepted: 12th November 2025

Published: 24th November 2025

KEYWORDS

рецидив жиноятчилик,
профилактика инспектори,
пробация хизмати, Risk-Need-
Responsivity модели, электрон
назорат, ижтимоий
реабилитация, хорижий
тажриба, Bewährungshelfer,
HOPE Probation, Yellow Ribbon
Project, уш билан таъминлаш.

ABSTRACT

Мақола хорижий илғор давлатлар (Германия, Буюк Британия, Норвегия, АҚШ, Австралия, Сингапур) тажрибаси асосида профилактика инспекторларининг рецидив жиноятчиликнинг олдини олишдаги роли ва самарали механизмларини таҳлил қилади. Рецидив даражасининг энг паст кўрсаткичларига эга бўлган мамлакатларнинг пробация хизматлари (Bewährungshelfer, National Probation Service, HOPE Probation, Yellow Ribbon Project каби моделлар) батафсил ёритилган. Тадқиқотда инспекторларнинг юқори касбий тайёргарлиги, оптимал юклама, Risk-Need-Responsivity (RNR) модели, электрон нazorат, уш билан таъминлаш дастурлари, маданий мослашув ва тезкор санкциялар каби омилларнинг рецидивни 20–55 % га камайтиришдаги ҳал қилувчи аҳамияти кўрсатиб берилган. Мақолада хорижий тажрибани Ўзбекистон шароитига мослаштириш бўйича амалий таклифлар берилган бўлиб, ушбу ёндашувларни жорий қилиш рецидив жиноятчиликни тубдан камайтириш ва давлат бюджетини тежаш имконини яратиши таъкидланади.

Рецидив жиноятчилик дунёнинг аксарият давлатларида жиноятчиликнинг энг оғир ва қимматбаҳо шакли бўлиб қолмоқда. Озодликдан маҳрум қилинган шахсларнинг уч йил ичида қайта жиноят содир этиш даражаси Европада 38–67 %, АҚШда 60–70 %, Осиёда эса 20–50 % орасида ўзгариб туради. Бу рақамлар нафақат жамоат хавфсизлигига жиддий таҳдид солмоқда, балки давлатнинг пенитенциар тизими ва ислохот сиёсати самарадорлигининг пастлигини очиқ кўрсатади. Илғор хорижий давлатлар тажрибаси шуни исботлайдики, рецидивнинг олдини олишда энг самарали механизм – бу профилактика инспекторлари (probation/parole officers, Bewährungshelfer) институтидир. Улар озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб чиққанлар, шартли ҳукм қилинганлар, муқобил жазо чоралари тайинланганлар билан тизимли ва узлуксиз ишлайди, уларнинг ижтимоий мослашувини таъминлайди, хавф омилларини камайтиради ва қайта жиноят содир этиш эҳтимолини минималлаштиради.

Германияда рецидив даражаси Европада энг паст кўрсаткичлардан бири – 38–42 % – ни ташкил этади. Бу натижага эришишда асосий рол Bewährungshelfer – пробация инспекторларига тегишли. Германияда пробация хизмати суд қарори билан мажбурий тайинланади ва ҳар бир шахс учун индивидуал нazorат режаси тузилади. Инспектор IRB (Instrument zur Risikobewertung) ва LSI-R инструментлари ёрдамида хавф

даражасини аниқлайди, кейин эса иш топиш, уй-жой билан таъминлаш, қарзларни тўлаш, алкоголизм ва гиёҳвандликдан даволаш каби масалаларни ҳал қилади. Агар шахс шартларни бузса, инспектор судга дарҳол таклиф киритади ва қамоққа қайтиш эҳтимоли юқори бўлади. Немис моделининг муҳим жиҳати – битта инспекторга 45–55 та шахс юкламаси ва юқори малакали кадрлар. Тадқиқотларга кўра, пробаццияга сарфланган ҳар бир евро давлатга 7–9 евро тежаш имконини беради, чунки қайта қамаш харажатлари жуда юқори.

Буюк Британияда National Probation Service Risk-Need-Responsivity (RNR) моделини қўллайди. Профилактика инспекторлари OASys (Offender Assessment System) дастури орқали ҳар бир шахснинг кримнологик эҳтиёжларини аниқлайди ва шунга мувофиқ реабилитация режасини тузади. Рецидивнинг энг кўп сабаби – ишсизлик ва уй-жойсизлик – бўлгани учун инспекторлар “Thinking Skills Programme”, “Work Programme” ва “Supported Housing” каби дастурларга йўналтиради. 2023–2024 йилларда янги “Targeted Intervention” дастури жорий этилганидан сўнг рецидив 46 % дан 41 % га тушди. Британия моделининг фарқли жиҳати – инспекторларнинг психологик ва кримнологик тайёргарлиги жуда юқори ва улар доимий равишда супервизия олади. Норвегияда эса рецидив дунёдаги энг паст даража – 20–22 % – га эришилган. Бу ерда профилактика инспекторлари (kriminalomsorg) “иккинчи имконият” фалсафасига асосланади. Жазони ўтаб чиққан шахс давлат томонидан қафолатли иш, уй-жой ва психологик ёрдам билан таъминланади. “Back on Track” дастури доирасида инспекторлар собиқ маҳкумларни иш берувчилар билан бевосита боғлайди, “Housing First” модели эса аввал уй-жой билан таъминлаб, кейин бошқа муаммоларни ҳал қилади. Норвегияда битта инспекторга 25–30 та шахс тўғри келади ва улар ўртача 85 000 евро йиллик маош олади, бу эса коррупция ва профессионал сурбетликни йўқотади. АҚШда рецидив даражаси умуман юқори бўлса-да (67 %), айрим штатларда профилактика инспекторларининг янги ёндашувлари муваффақиятли натижа бермоқда. Гавайи штатидаги HOPE Probation дастури – қатъий назорат ва тезкор санкциялар – рецидивни 55 % га камайтирди. Инспекторлар электрон браслетлар, тезкор тестлар ва ҳафталик учрашувлар орқали шахсни доимий назоратда ушлаб туради. Агар шарт бузилса, дарҳол 2–7 кунлик қамоқ жазоси тайинланади. Техас ва Жоржия штатларида эса “Reentry Courts” – қайтиш судлари ташкил этилган: судья, инспектор, психолог ва ижтимоий ходим бирга ишлаб, шахснинг реабилитациясини назорат қилади.

Австралияда абориген аҳоли орасида рецидив 78 % га етарди. Профилактика инспекторлари маҳатик маданий ўзига хосликни ҳисобга олган ҳолда “Circle Sentencing” ва “Koori Courts” моделларини жорий этди. Бу ерда жиноятчи маҳаллий оқсоқоллар билан маслаҳатлашиб, жамоат учун фойдали иш бажариш орқали жазони ўтайди. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, маданий мослашув рецидивни 22–28 % га камайтиради.

Сингапурда рецидив 23 % дан паст. Yellow Ribbon Project доирасида профилактика инспекторлари собиқ маҳкумларни ишга жойлаштиришда иш берувчиларга солиқ имтиёзлари таклиф қилади, касб-хунар ўқитишни ташкил этади ва жамоатчиликни “иккинчи имконият” ғоясига тайёрлайди. Бу ерда инспекторларнинг асосий вазифаси – шахснинг ижтимоий капиталини тиклаш.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий давлатлар тажрибаси профилактика инспекторининг рецидивнинг олдини олишдаги роли қуйидаги омилларга боғлиқ эканлигини кўрсатади: юқори малакали кадрлар, оптимал юклама, илмий асосланган хавфни

баҳолаш инструментлари, иш билан таъминлаш ва уй-жой масаласини ҳал қилиш, электрон назорат, тезкор санкциялар, маданий мослашув ва жамоатчилик билан ҳамкорлик. Ушбу механизмларнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида эмас, балки комплекс шаклда қўлланилганидагина рецидивни 20–50 % га камайтириш мумкин бўлади. Ўзбекистонда профилактика инспекторлари институтини ривожлантиришда айнан шу комплекс ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Haverkamp, T. (2024). Wirtschaftlichkeit der Bewährungshilfe in Deutschland. *Kriminalistik*, 78(3), 145–156.
2. Ministry of Justice (UK). (2023). *Proven Reoffending Statistics*. London: MoJ.
3. Ward, J. (2024). Reducing Recidivism through Enhanced Probation Training. *British Journal of Criminology*, 64(2), 289–307.
4. Skogstad, H. (2023). The Norwegian Correctional Service: Low Recidivism Explained. *Nordic Journal of Criminology*, 24(1), 56–72.
5. Hawken, A., & Kleiman, M. (2023). Ten-Year Follow-Up of HOPE Probation. *Journal of Experimental Criminology*, 19(4), 1011–1030.
6. Santos, M. (2024). Electronic Monitoring and Recidivism. *Criminology & Public Policy*, 23(1), 89–112.
7. Marchetti, E., & Marciano, K. (2023). Indigenous-Led Justice Programs. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 56(4), 445–462.
8. Chua, L. J. (2024). The Yellow Ribbon Project at 20. *Asian Journal of Criminology*, 19(2), 123–140.

INNOVATIVE
ACADEMY